

KATONA ATTILA

„... hálás köszönettel ugyan, de tagadólag kell válaszolnom.”¹

HORVÁTH BOLDIZSÁR NÉPKÉPVISELŐ
MANDÁTUMCSERÉJE 1884-BEN

A dualista korszakban is meg volt minden választásnak a maga tétje. Elsősorban az 1867-ben kialakított konstrukció védelme, keményen kellett küzdeni a változatos színű ostromseregek ellen. Másodsorban az innovatív kortescsapatokkal szemben folyt a harc, akik változatos eszközöket használva viaskodtak a Sándor utcai padsorokért. Az országos választások elemzésekor a történészek, politológusok értelemszerűen a végső eredményekre koncentrálnak és a helyi történetek vizsgálatát gyakran mellőzik – ez alól legfeljebb a botrányos, erőszakos esetek a kivételek² –, holt az eredmények kifermálásában komoly szerepet kapott, nemcsak a pártok és a közigazgatás szervezettsége, a vezérférfiak viselkedése, a politikai–családi hálózatok hatékony működtetése, hanem a helyi

politikai kultúra mechanizmusa, átváltásai.³

Akadtak persze olyan képviselők, akiknek a választói hátországa és kortesei hozs-zútávon tudták garantálni a biztos sikert, de az 1870-es évektől kibontakozó gazdasági–társadalmi válság, valamint a lopakodó modernizáció folyamatosan újra szabdalta a választók tömegét. Horváth Boldizsár az Andrássy-kormány egykori igazságügyminisztere, népképviselő azok közé tartozott, aki kiszámítható háttérrel rendelkezett, a vármegyét uraló elitek, a város vezetése és lakossága kiszámítható támogatóknak tűnt. Mindehhez társult még imágója, imázsa; városi polgári származása, meritokrata és demokratikus attitűdje, valamint miniszteri múltja. Először az első népképviselési választáson 1848-ban lett a város képviselője,⁴ a következő alkalommal 1861-ben még nagyobb ünnepek közepette választották meg. *„A nagy számban összesereglett minden osztályválasztók komoly és férfias magatartása mindenkit meggyőzött arról, hogy legszebb alkotmányos jogát a nép szabadsághoz méltó érzülettel tudta gyakorolni. A kikiáltott követ a tiszteletes ragaszkodás legszelebb meg-*

1 Horváth Boldizsár 1884. február 12-én írt levelében kétszer hangsúlyozta, hogy nem kívánja elfogadni a szombathelyiek ajánlatát, egyrészt a bevezetőben, másrészt a befejezésben. Az utóbbinál így fogalmazott: *„Ezt önök előtt már több alkalommal határozottan ki is jelentettem, hogy a mandátumot az ország bármily választókerületétől inkább elfogadhatnám, csak egy kerület van, amelynek kezzeiből azt a kifejtett okoknál fogva nem lenne szabad elfogadnom, – s ez a szombathelyi választókerület.”* Horváth Boldizsár válaszol. = Vas megyei Lapok (továbbiakban: VL), 1884. febr. 21. 2. p.

2 Gerő András: *Elsőpró kisebbség. Népképviselőt a monarchia Magyarországn. Bp., 1988. 69–132. p.; Boros Zsuzsa – Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Bp., 2008. 135–150. p. (ELTE Jogi Kari Tankönyvek; 1.); Cieger András: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában. 1. A képviselőház. Bp., 2021. 17–24. p.**

3 Cieger András: *Magyarország politikai kultúrája a dualizmus korában. Módszertani áttekintés. = Múltunk, 2000. 3. sz. 3–13. p.*

4 Varsányi Péter István: *A Vas megyei képviselő az 1848/49 évi népképviselési országgyűlésen. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 1984. 2. sz. 229–245. p.; Uő: *Vas megyei képviselő az 1861-es országgyűlésen. = VSZ, 1987. 3. sz. 354–357. p.**

nyilvánulásaiban részesült.”⁵ – írta a „Pesti Napló” „jó nevű” tudósítója. Majd utóbb arról szóltak, hogy „valódi dicsőséggel és elragadó lelkesedéssel folyt le a választás Szombathelyen. Itt a választók örömszej közt vállaikon vitték a kikiáltott Horváth Boldizsárt a választás helyére, hol ő a püspök lak erkélyéről oly jeles, mint elvdús beszédet mondott.”⁶ A reformkori előzményekkel rendelkező választások liturgikus elemei hamar beépültek a polgári korszak választási koreográfiájába, igazi hagyománnyá nemesedtek, de utóbb már csak a váratlan győzelmeknek járt az ily lelkes hangulat.⁷ Függetlenül attól, hogy ezt követően Horváth Boldizsár elszakadt szülővárosától és Pestre költözött, de így is 1865 és 1881 között hatszor választották meg Szombathely képviselőjének, bár a lelkes ünneppillanatok ellílánóban voltak. 1881-ben már kormánypárton kívüli, úgynevezett független, mérsekelt ellenzéki képviselőként került a Sándor utcai palotába, ahol állítólag sokat nem tartózkodott,⁸ mert magánvékenysége és betegsége elvonta a képviselői munkától.

5 (r.t.): Szombathely, márt. 16. = Pesti Napló (továbbiakban: PN), 1861. márc. 19. 3. p.

6 Majd így folytatta a beszámoló: „Délben számos terítékű banquetán gyűltek össze a választók a Zöldfa terembe, hol a lelkes toasztok nem hiányoztak. Azon áldomásra, melyet Deák Ferencze Horváth Boldizsár mondott, nem akartak megszűnni a velökig hatolt éljenzések. Este pedig a szeretett követ tiszteletére a városiak Szombathelyen talán még soha nem látott önkényes kivilágítása, és nagyszerű énekes és fáklyás zene emelte a választás napját emlékezetes ünneppé.” Választásokról. = PN, 1861. márc. 21. 3. p.

7 Az utolsó ilyen zászlós, felvonulós ünnep 1878. augusztus 5-én volt, amikor kihirdették Horváth Boldizsár győzelmét, addig mindig ellenfél nélkül győzött a választásokon. Horváth Boldizsár betegsége miatt nem lehetett jelen, helyette a fia, Horváth Jenő köszönte meg a választók támogatását. A képviselő-választások a megyében. = VL, 1878. aug. 8. 1. p.

8 Legalább is ezt állította róla a szombathelyi függetlenségi lap újságírója. Horváth Boldizsár Temesvárotól. = Dunántúl, 1884. ápr. 20. 1. p.

Az Esterházy uradalom zárgondnokságának a feladata hárult rá, ezért az ügyek intézése folyamatosan Fraknóra (ma: Forchtenstein, Ausztria) Kismartonba (ma: Eisenstadt, Ausztria) és Sopronba szóltották.⁹ Elhatalmasodó betegsége miatt gyakran gondolt a politikai szféra elhagyására is, de azután szabad akaratából másként döntött. 1884 februárjában bejelentette, hogy nem kíván a továbbiakban a vasi vármegyeszékhely képviselője lenni. A döntés ténye eddig is ismeretes volt, de argumentumai és körülményei talán nem. A dolog pikantériáját az adta, hogy a szombathelyi mandátumért nem kívánt harcba szállni, de pár héttel később mégiscsak elfogadta a temesváriak (ma: Timișoara, Románia) felkérését, holott gyakran nyilatkozott arról, hogy befejezi politikai pályáját. Azután nem így történt, főnixként tért vissza és korábban soha nem látott módon lobogtatta meg a liberalizmus, a magyar állam, valamint a demokrácia lobogóját. Váltását nemcsak a helyi sajtó követte, hanem a vele szemben jóindulatú fővárosi, országos lapok is. Igaz, ott nem szóltak a szombathelyi politikai háttér történéseiről, de temesvári beszédének jelentőségére többször is hivatkoztak.

Horváth Boldizsár szülővárosának választóihoz írt nyílt levelét 1884 februárjában a kormányhoz közelálló „Nemzet” hozta le először,¹⁰ majd onnét átvette több fővárosi napilap is, de a körülményeiről csak annyit közöltek, hogy a város polgárai ismét felkérték, hogy vállalja el a körzet képviseletét, amire ő elutasítón válaszolt,

9 Horváth Boldizsár. = Pesti Hírlap (továbbiakban: PH), 1884. máj. 3. 6. p.

10 Az 1882-ben szervezett lap a kormány támogatását volt hivatott biztosítani kevés sikerrel. Az akkor 3. évfolyamát élő „Nemzet” lapszámai csak 1884 júniusától érhetők el az Arcanumon. A magyar sajtó története. 2/2., 1867–1892. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp., 1985. 252–253. p.

és döntése indokát próbálta röviden elmondani levelében.¹¹

„Azon felhívásra, a melyet a szombat-helyi választókerület képviselőjelöltsége tárgyában hozzám intézni méltóztattak, hálás köszönettel ugyan, de tagadólag kell válaszolnom. – kezdte válaszát Horváth.¹² Ezt nem azért teszem, mintha időközben megváltoztak volna nézeteim az 1867-iki közjogi kiegyezésre nézve, amelynek zászlaját, amint önök felhívásukban mondják, a legközelebbi választások alkalmával ismét az én kezeimben óhajtának csatába vinni. Véleményem ma is az, ami volt; ma is lelkem mélyében meg vagyok győződve róla, hogy az 1867-ben alkotott közjogi alap eléggé kedvező megteremteni és szervezni az egységes magyar államot s ennek megszerezni azon anyagi és erkölcsi erőt és súlyt, ami nélkül, ha ki nem számítható esélyek kezünkre játszanának is, de soha sem lennének képesek megvédeni és fentartani az állami önállóság és függetlenség azon mérvét, amely politikai ellenfeleink aspirációinak tárgyát képezi. Az ok, amelynél fogva én többé nem vállalkozhatom önök körében a zászlótartó szerepére, abban fekszik, hogy a szombathelyi választókerületben ez idő szerint oly magasra csaptak fel a politikai pártszenvedély hullámai, hogy nekem egész politikai múltamat, sőt magam egyéniségemet is meg kellene tagadnom, ha Önök

felhívásának és várakozásának meg akarnék felelteni.

Nekem volt lelkesedésem nagy és nemes eszmék iránt, s az még ma is, habár fejem őszbe borult, ifjú hévvel tölti el keblemet. Volt és van erős meggyőződés is, amelyet elmentéses áramlatok visszaszoríthattak ugyan, de önmegtagadásra nem kényszerülhettek, megtörni nem tudtak.

Azt sem lobbanthatja senki szememre, hogy hiányzott volna bennem a bátorság levonni és elviselni meggyőződésem következményeit. Utalhatnék 1848-49-re, amidőn szabadságom és életem forgott kockán,¹³ hivatkozhatnám 1861-re, amidőn inkább visszavonultam a magánéletbe és túrtam a családapá gondjait és nélkülözéseit, semhogy elfogadtam volna egy nem alkotmányos hatalom kezéből a kitüntető állást, amelyet az nekem felajánlott;¹⁴ s rámutathatnék még legújabb felszólalásomra is a keresztények és a zsidók közötti házasság tárgyában,¹⁵ amitől nem riasztott vissza annak tudata, hogy az uralkodó áramlattal jövök ellentétbe, sem pedig a félelem attól, hogy máglyára juttathatom arcképemet. De egyet nem tudtam magamévá tenni, s ez a pártszenvedély. Bár-

11 Az írások ugyanazzal a szöveggel láttak napvilágot. Horváth Boldizsárt felszólították. = PN, 1884. febr. 19. 1. p.; Horváth Boldizsár választóihoz. = BH, 1884. febr. 20. 2. p.

12 A fővárosi lapok, talán nem véletlenül, de lehagytak két fontos dátumot, a szombathelyi datálás és a budapesti megérkezés napját, február 2., illetve 9. A szövegközlésénél a mai gyakorlatot vettem figyelembe, a „cz”-nél a zéket elhagytam, illetve az egybeírás általános szabályait követtem (a mi = ami, a milyen = amilyen, stb.). A korabeli sajtótermékek a név leírásában sem voltak következetesek, a főszövegben Horváth Boldizsár nevét th-val írtam, az egyszerű „h”-betűt elhagyó változatokkal szemben, de címek esetében megtartottam az eredeti írásmódot.

13 1849-ben hadbíróság elé állították, mert az országgyűlés tagjaként részt vett a debreceni munkálatokban is. Lásd erről Horváth Boldizsár: Emlektöredékek köz- és magánéletemből. S. a. r. Cieger András, Matolcsi Réka. Bp., 2021. (továbbiakban: Horváth, 2021.) 34–40. p. (Jogtörténeti értekezések; 52.)

14 Az országbírói értekezleten véghezvitt tevékenysége miatt Apponyi György országbíró kinevezetté országbírói ítélőmesterré, de Horváth a poszt tényleges elfogadását az 1861. évi országgyűlés eredményességéhez kötötte, amiből aztán nem lett semmi. Rendeletek és kinevezések. = PN, 1861. ápr. 4. 2. p.; valamint Szabad György: Forradalom és kiegyezés választóján, 1860–1861. Bp., 1967. 320–323. p.

15 Az 1883 novemberében elmondott beszédére utalt, ahol állást foglalt a polgári házasság behozatala mellett. Horvát Boldizsár. = PH, 1883. nov. 21. 1. p.; valamint Országgyűlés. = PH, 1883. nov. 21. Melléklet 1. p.

mily szigorúan ragaszkodom saját meggyőződésémhez: soha sem léptem át a lovagiaság és gyengédség korlátait politikai ellenfeleim irányában. Politikai elfogulatlanságom annyira ment, hogy 1869-ben a legfelsőbb bíróságok újjászervezése alkalmával felkerestem és a kúria tagjává kineveztem, az akkori baloldal néhány jellemre és jogtudományra nézve kiváló tagját is, bármint zúgolódtak sokan saját pártomban e miatt ellenem. Amióta önök akaratóból a politikai térre kiléptem, szavaim és tetteim mindig a pacifikáció szellemének álltak szolgálatában. Akartam és néha tudtam is lelkesedést ébreszteni és terjeszteni, de a pártszenvedély tüzét nem élesztettem soha.

Ez lévén politikai egyéniségem, nekem az adott viszonyok között fájna, önök pedig nem nyernének vele, ha a pártszenvedélyek mai harcában én mennék önök lobogójával elől. Az engesztelékenység azon szellemével, amely az én sajátom, én ma nem hódíthatnám meg a tért önök választókerületében. Különben is el voltam határozva arra, hogy búcsút vegyek a politikától, s hogy felkeressem a magánélet nyugalmát, amely engem már koromnál fogva is talán jogosan megilletne.¹⁶ Ha netalán megváltoztatnám elhatározásomat, ez csak azért történnék, mert azon eszméket, amelyekért egész életemen át küzdöttem, soha sem fenyegető még nagyobb veszély, mint jelenleg és pedig a legnagyobb mérvben maga a nép részéről, amely 1848-ban oly örömmel ünnepelte felszabadulását s most, nem hallgatva régi barátaira, hanem rossz sugalmakat követve, testvérharcot készül indítani azok el-

len, akik őt a felszabadulásban követék, könnyelműen feledve, hogy megtámadva az egyenjogúságot, azon talapot ingatja meg, a melyen saját szabadsága is nyugszik. Ily rendkívüli veszély esetében a riadó hangja magával sodorhatja a hadastyánokat is. De ha ez eset bekövetkeznék is, ha csakugyan nem tudnék ellentállni az ügy szeretetének s azon varázserőnek, amely a választók megtisztelő és felemelő bizalmában rejlik, – az iránt teljesen tisztában vagyok magammal, hogy a mandátumot az ország bármely választókerületétől inkább elfogadhatnám,¹⁷ csak egy kerület van, amelynek kezeiből azt a kifejtett okoknál fogva nem lenne szabad elfogadnom – s ez a szombathelyi választókerület.¹⁸

Álláspontom szerint a vasi politikai helyzet bizonytalansága és kiszámíthatatlansága miatt került sor erre a döntésre, amiben a volt igazságügyminiszter partnernek tűnt, és akik ezt kifundálták, azok rövid és középtávon a maguk érdekét nézve jól döntöttek. A kormánypárt szempontjából stabilizálódott a helyzet, annyira, hogy az 1890-es években már mintavármegyeként emlegették a törvényhatóságot.

A „Vas megyei Lapok” 1884. január 20-ai számában jelent meg az a meghívó, báró Ambrózy Lajos elnök „aláírásával”, amely február 1-jére a szombathelyi Sabaria étteremben hívta egybe a Szabadelvű párt megyei potentátjait. Részben a párt újjászervezése, elnökség, tiszti kar, végrehajtó bizottság, kerületi választmányok megválasztása, részben a harsonák megfúvása

16 Nemcsak miniszteri nyugdíjra jogosult, hanem az 1870-es években folytatott tevékenysége miatt is, mint az Esterházy javak zárgondnoka 1884 májusáig, komoly kielégítést kapott: 15.000 forintot, valamint 7000 forintnyi nyugdíjat. Horváth Boldizsár. = PH, 1884. máj. 3. 6. p.; Horváth Boldizsár. = PH, 1884. máj. 9. 5. p.

17 Valóban több helyütt is felmerült az ötlet, hogy a mandátummal a választók Horváth Boldizsárt kínálják meg, például már februárban elindult egy mozgalom a budapesti VII. kerületben, de azután végül is a temesváriak felkérését fogadta el. A főváros VII. kerületében. = BH, 1884. febr. 23. 2. p.

18 Horváth Boldizsárt felszólították. = PN, 1884. febr. 19. 1. p.; Horváth Boldizsár választóihoz. = BH, 1884. febr. 20. 2. p.

alkalmából, mert közeledik az 1881-ben választott képviselőház megbízatásának vége és készülni kell az akkor még májusra prognosztizált választásra.¹⁹ A gyűlés fegyelmetten le is zajlott, sikerült az említett pozíciókra újra megválasztani a szereplőket, ezek névsora olvasható a helyi sajtóban.²⁰ Amiről azonban „elfelejtettek” tudósítani az a potenciális képviselőjelöltekről szóló döntés, így a mi szempontunkból fontos szombathelyiről is. Ez a későbbi információkból olvasható ki. Valószínű egy kettős határozat született, amelynek révén felkéri Horváth Boldizsárt a szombathelyi mandátum további elfogadására, másrészt nyomást gyakorolnak a másik potenciális kiválasztottra, hogy ha az egykori igazságügyminiszter nem fogadná el a felkérést – aminek nagy a valószínűsége –, akkor ne érje őket váratlanul a döntés. Ez a jelölt pedig Kunc Adolf premontrei rendi tanár, gimnázium igazgató, a párt fontos helyi embere.²¹

Ezek után született meg a hivatalos felkérő levél Horváth Boldizsárnak, a dá-

tuma február 2., aláírói pedig a választókerület legfontosabb közéleti szereplői.

„Kegyelmes Úr! Mélyen tisztelt Képviselőnk! Alig hangzott el a hír, hogy a folyó országgyűlés működése legközelebb befejeztetik máris, erős hullámokat ver kerületünkben az új képviselő választásnak nagy kérdése. Ellenfeleink zászlójára az 1867-iki közjogi alaptörvények ostroma íratott fel; – azon alaptörvényeké, melyek fenállók alkotmányos intézményeinknek – hazánk és nemzetünk békés fejlődésének adott viszonyaink közt egyedül lehető alapját képezik. S mi, kik ezen törvények alapján hisszük és reméljük nemzeti érdekeink bizton fejlődését, – az ezek ellen megindult politikai mozgalmat tétlenül nem nézhetjük. Sorakozunk kell tehát mielőbb, hogy ellenfeleinkkel az alkotmányos küzdelmet felvehessük. De a harcban zászló, – s arra, hogy ez meg ne inogjon, a tudomány és valódi hazafias érzelmek által áthatott férfiú kell nekünk, – férfiú, ki lelkesítsen, és zászló, mely győzelemre vezessen bennünket. S mert aképen vagyunk meggyőződve, hogy megtámadott közjogi, alaptörvényeink védelme Önnek, mint ezek egyik alkotójának kezeiben biztosan volna elhelyezve: a teljes bizalom érzelmeivel fordulunk mélyen tisztelt Képviselő Úrhoz, hogy a legközelebb bekövetkező képviselő választás alkalmával a szombathelyi kerület képviselő jelöltségét ismét elfogadni kegyeskedjék. Kik egyébiránt hazafias üdvözetünk nyilvánítása mellett vagyunk. Szombathely, 1884. február 2-án. Tisztelői.”²² 58 név szerepel itt, köztük Szabó Lászlóé, Eredics Ferencé, Grimm Károly polgármesteré, dr. Kunc Adolfé. Röviden, aki valamit is számított – és a kormányfelé hajolt – a helyi közéletben, az aláírta.²³ Sok konkrétum nem akadt a levélben, lényegében a függetlenségi párt elleni küzde-

19 Meghívó. = VL, 1884. jan. 20. 1. p.

20 Az elnök, az 1882. évi újjászervezés óta továbbra is Ambrózy Lajos báró maradt, megerősítették pozíciójában, az alelnökök: Szegedy György kamarás, Bertha György és Eredics Ferenc. Jegyzők: Éhen Gyula, Bossányi József és Török Ernő. A végrehajtó bizottság tagjai: Erdődy István gróf, Káldy Gyula, Reiszig Alajos, Jagasics Kálmán és Horváth István esperesplébános. Ekkor kerültek újbóli megerősítésre a választókerületi elnökök és támogatóik. Ambrózy azután megköszönte a bizalmat; egyben felszólította a kerületi elnököket, hogy akiket csak jónak látnak, azokat begyék be a választási csapatba. A vas megyei szabadelvű párt köréből. = VL, 1884. febr. 7. 2. p.; A szabadelvű párt gyűlése. = VL, 1884. febr. 4. 2. p.

21 Kunc Adolf életútját és tudóstanári tevékenységéről lásd *Horváth József – Molnár László*: Kunc Adolf, 1841–1905. In: Szombathelyi tudóstanárok. 2. köt. Szerk. Köbölkuti Katalin. Szombathely, 2002. 13–39. p.; *Uők*: „Egy szabad, mívelt és boldog Magyarországért.” Kunc Adolf (1841–1905) csornai premontrei prépost élete és működése. Szerk. Mayer László. Hegyhátsál, 2022. 192 p.

22 Horváth Boldizsár válaszol. = VL, 1884. febr. 21. 1. p.

23 Uo.

lemre, a kiegyezés védelmére szólították fel a helyi közélet alakjai Horváthot. Azt tudták, hogy 1867 hagyatéka, öröksége oly erő bír, amivel mindig lehet őt aktivizálni, harcra szólítani. A levelet csak február 9-én olvasta a fővárosban élő képviselő, de addig már kiszivárogtott/kiszivárogtatták a lényegét: a felkérést. Ezért is írta a „Pesti Hírlap” 1884. február 9-én, hogy *„Kétségtelen, hogy Horváth Boldizsár, akit annyi kötelék fűz Szombathely városához, elfogadja a jelöltséget.”*²⁴ A vasi vármegyeszékhelyen – még az érintett döntését nem is ismerték, de már – elkezdődött a sajtópolémia, aminek hátterében nyilván az állhatott, hogy az eset időnap előtt nyilvánosságra került. Ezért is deklarálta a szabadelvű párt hírharsonája, hogy: *„A szombathelyi kerület szabadelvű párti választói, mint megbízható forrásból értesülünk, a jövő országgyűlési időszakra képviselőül ismét Horvát Boldizsár úr ó nagyméltóságát szándékozik felkérni, de ha ő, a jelöltséget el nem fogadná, mi a pártot a legnagyobb fájdalommal érintené, akkor a kerület dr. Kunc Adolf gimnáziumi igazgatót szándékoznak bizalmával megajándékozni. Egyelőre csak ennyit; de lesz még alkalmunk, s kell is, hogy ez ügyvel majd bővebben is foglalkozunk.”*²⁵ És lett is, mert lényegében ezzel az aktuussal szintet lépett az 1884. évi helyi választási kampány. Az ügybe teljes hangerővel bekapcsolódott az ellenzék lapja, a „Dunántúl” is február 12-én. „A komédia” című írásában arról szólt, hogy a városban aláírásgyűjtés folyik, hogy vállalja el Horváth Boldizsár a képviselőséget, bizonyos értelemben szondázzák

a helyi lakosságot, miközben már meg is van az új jelölt Kunc Adolf személyében.²⁶ (Bár a szombathelyiek levelében a dátum február 2., de valószínűleg később küldhették el Horváthnak, s azért csak 9-én vehette kézbe.) Az írásra a viszontválasz rögvest megérkezett Sincerus jóvoltából, s mi lehetett más a címe, mint „Tragoedia” (sic!). Publicisztikai szempontból az egyszerűbb megközelítést választotta az újságíró, dicsérte Horváth Boldizsár tevékenységét, aki a szombathelyiek nagy büszkesége, ebben nem találhat semmi kifogásolni valót az ellenzék sem, amit leírt róla az nekrológnak is kitűnő.²⁷ Most jönne a lényeg, a válasz arra, ha mindez igaz, és ily tökéletes a jelölt,

26 A komédia. – Dunántúl, 1884. febr. 12. 1. p.

27 „Mert ki az a Horvát Boldizsár, aminő szerepet vitt és visz? Egyszerű, szegény és becsületes polgári családnak ivadéka, kit fényes tehetségei, hazája és szülőföldje jólétéért jó és balsorsban egyformán lángoló és fáradtságot nem ismerő szíve, vasszorgalommal párosított. Sokoldalú tanulmányai és tapasztalatai és mindezek összeműködése által alakult széles világnézete már 1848-ban emelt a debreceni országgyűlés tagjai közé és midőn Magyarország szomorú napjai után, melyeknek keserűségét csordultig tett pohárból ivá, hazánk alkotmánya visszaadott és felelős kormánya ismét felállítatott, e kormánynak egyik díszes székébe ültetett. – Egyike volt ő e szemén szedett kormány legkimagaslóbb alakjának. A haza büszke volt reá. Szülőföldje pedig tisztelet és ragaszkodás szent áhitatával tekintett fel hozzá! – Mint miniszter a reformátor nagy és nehéz szerepére vállalkozott; mint Szombathely szülőtte e várost és vidékét igyekezett Magyarország, vidékeinek legkiválóbb pontjává tenni. – A miniszternek csakhamar látnia kellett, hogy szerves összefüggésében egységes egészet képező nagyszerű alkotása, melyet igazi szervező tehetsége azért állított össze lelket és testet emésztő fáradtsággal, hogy igazságszolgáltatásunkat minden ízében a nemzet és kor követelményeihez idomítsa, csak csonka töredékekben adnak át az életnek! ... Lelépett tehát a miniszteri polcrol s lett ismét, mi előbb volt, egyszerű képviselő és hazájának hű és nagy fia. – Szülőföldjén megvetette az anyagi és szellemi felvirágzásnak oly alapjait, melyeket ezen idők, sem körülmények nem fognak megdönteni soha és Szombathelynek emelkedése és jövő nagysága örökké fogja hirdetni nagy szülőttének, Horvát Boldizsárnak nevét.” Sincerus: Tragoedia. = VL, 1884. febr. 14. (továbbiakban: Sincerus, 1884.) 1. p.

24 Horváth Boldizsárt felszólították. = PN, 1884. febr. 19. 1. p. A „Budapesti Hírlap” február 1-jén, 9-én még arról tudósított, hogy a város kormánypárti választó közössége továbbra is felkérte Horváthot a mandátum elfogadására. Képviselőválasztási mozgalom. = Budapesti Hírlap (továbbiakban: BH), 1884. febr. 9. 3. p.

25 A képviselő-választásokhoz. = VL, 1884. febr. 7. 2. p.

akkor miért is készült egy alternatíva vele szemben? Erre a következő a felelet olvasható: „Azonban mint történni szokott, itt is támadtak álpróféták, kik nem túrhethvén, hogy Horváth Boldizsár saját szülőföldjén prófétáskodjék, őt tüntették fel hamis prófétának, s mert nem lévén miből adniok, mindenkinek mindent ígértek, a gondolkodni részben nem tudó, részben nem szerető tömeg e többet ígérők karjaiba veté magát. Így történt, hogy Horváth Boldizsárt nagyszámú örökké megrendíthetlen tisztelői az utolsó képviselő választások alkalmával már csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták megválasztani! Ma pedig ezt az országszerte uralkodó ismert áramlatnál fogva alig tartják kivethetőnek!”²⁸ Az indok világos lett, a mostani bizonytalan politikai viszonyok közepette nem garantált Horváth képviselői mandátuma, pontosan a függetlenségi párt ostroma miatt. Éppen ezért álságos a fellépésük, vélte a „Vasmegyei Lapok” újságírója, ha nekik az fáj – mármint, Horváth Boldizsár visszalépeése –, annak az az oka, hogy félnek az újabb vereségtől. Ezt azért hangsúlyozták, mert a legutóbbi választáson már alig sikerült a mandátumot megtartania a szélbal színeiben fellépő Schwarcz Gyulával szemben.²⁹ Természetesen azután jött a felmentő magyarázat: „Megtörtént, hogy Horvát Boldizsár már legutóbbi megválasztása alkalmával többünk előtt kijelentette, hogy látva híveinek erőfeszítését egyrésztől, másrésztől a polgárok kis, – és a vidéki választók jó nagy részének félrevezettségét, többé e kerületben nem lép fel. [sic!] Megtörtént, hogy e kijelentését mások, mások előtt többször ismételte.”³⁰ Az újságíró hangsúlyozta, hogy mindez a döntés

Horváth tudtával, sőt kívánságára történt (sic!), ami kicsit furcsa, mert ő a válaszlevélét csak február 12-én datálta, de nem kizárt, hogy szóban megállapodott már valakivel korábban erről döntéséről. Mindenesetre ezzel magyarázható, hogy szombathelyieknek írt levele komoly országos publicitást is kapott. A levélben kettős üzenet van, egyrészt a szombathelyi mandátum nem kell, de máshonnan még elfogadható! A „Tragoedia” vezércikkéből az is kiderült, hogy az új jelölt meggyőzése sem bizonyult egyszerű ügynek. Kunc Adolf jelölését több feltételhez kötötte, egyrészt Horváth Boldizsár nyilvános visszalépéséhez,³¹ másrészt igazgatói állásának a megtartásához, harmadsorban pedig konzultációkhoz, részben rendtársaival, részben a miniszterium képviselőivel. A kormányzattól és rendtársaitól is természetesen zöld utat kapott. A tudóstanár – tehát nem ügyvéd, földbirtokos –, ebben a kényes helyzetben nem csak jó, hanem talán a legjobb választásnak tűnt, mert a szabadelvűek pozícióját ott erősíthette meg, ahol a választókerületben a leggyengébbek, vidéken a katolikus hívek körében. Ráadásul az 1883–1884 fordulóján a főrendiházban elbukott a vegyes házasságok ügye, ezzel a katolikus alsópapság jól tudta motiválni a falvak szavazóit. Horváth Boldizsár ez ügyben elmondta a véleményét, de ennek a fogadtatása vidéken nem tűnt örömtelinek.³² A vármegye egyik legnagyobb községében a – Szombathely melletti – Németgencsen (ma: Gencsapáti) aláírási mozgalom indult, 467-en írták alá, hogy gratu-

28 Uo.

29 Horváth Boldizsár Szombathelyen. = VL, 1881. jún. 23. 1. p. A választást Horváth csak 119 szótöbbséggel (sic!) nyerte meg (Horváth: 1244 és Schwarcz: 1125). A választások. = VL, 1881. jún. 26. 1. p.

30 Sincerus, 1884. 1. p.

31 Állítólag azt mondta: „Horvát Boldizsár után a megbukást is dicsőségnek tartaná ...” A képviselő-választásokhoz. = VL, 1884. febr. 7. 2. p.

32 A képviselő támogatta a javaslatot, de a kötelező polgári házasságnak nagyobb híve volt, mert félőnek mutatkozott, hogy ezek a frigyek másodosztályúak lesznek a társadalom szemében. Polgári házasság. = Dunántúl, 1883. nov. 22. 1. p.; Mi a házasság? = Dunántúl, 1883. nov. 25. 1. p.

láljanak annak a 109 felsőházi tagnak, akik megakadályozták a javaslat törvényté formálódását.³³ Nem véletlen, hogy Kunc Adolf egyik és a sajtó által is megjelenített választási körútja Gencsre vezetett 1884 májusában.³⁴ Mindenesetre már ekkor deklarálta a szabadelvű kormánylap a tudóstanár, gimnázium igazgató győzelmét: Kunc lesz „a nagy győző.”³⁵

A szerző természetesen elismerte azt, hogy mindennek nem így kellett volna történnie, mert úgy lett volna korrekt, ha „míg Horvát Boldizsártól az említett válasz meg nem érkezik, titokban kellett volna maradnia”,³⁶ de mivel a „Dunántúl” kavart egyet a politika forrongó üstjében, provokált, ezért kénytelenek világosan beszélni. Amiben persze még jócskán maradtak homályos pontok. Ki lehetett a nagy ötletadó, aki javasolta a képviselőcserét? Erről természetesen hallgattak. Ily sajtópolémiát követően tették közzé Horváth Boldizsár most már a szerkesztőséghez is eljuttatott levelét 1884. február 21-én.

Nincs kétségünk a téren, még ha ezzel kapcsolatosan világos, egyértelmű bizonyítékkal nem is szolgálhatunk, hogy a háttérben, a döntésben kulcsszerepe lehetett a regnáló főispánnak, Radó Kálmánnak. Az ő további pályafutásáról szolt az 1884. évi kampány helyi végeredménye, a helyzet

országosan is nagyon képlekenynek, veszélyesebbnek tűnt, mint 1881-ben.

Szentmártoni Radó Kálmán (1846–1898) emblematikus embere a Tisza-korszaknak. Vidéki, evangélikus középbirtokos családból származott, végzettsége predesztinálta valamelyik vármegyei pozíció megszerzésére.³⁷ Nem minden előzmény nélkül iktatták be 1882. július 10-én a főispáni pozícióba. Feladata a kiegyezést bíráló és a kormány elképzeléseit opponáló szélbal erőinek a lenyomása, visszaszorítása az ismert, hatásos eszközökkel. Mindeközben szembesülni kellett Vas vármegye „szégyenfoltjával”, Istóczy Győző tevékenységével, aki az antiszemitizmust az országos politika asztalára emelte, a vele járó kiszámíthatatlan társadalmi lázongásokkal együtt. A rendteremtést olyan politikai eszközökkel kellett megvalósítani, amelyek komfortosak, inkább arvasz, mint erőszakos módon, bár Radó akaratos ember hírében állt. Főispáni beiktatási beszédében ügyelt arra, hogy valós szándékait eltakarja a nyilvánosság elől és elsősorban az alkotmányosságról, törvényességről és a megyei autonómiáról értekezett. Ugyanakkor nem titkolta, hogy „... nem fogok késni megragadni minden alkalmat a párttusák fölé emelkedve, és társadalmi együttműködés alkotó erejének lehető kifejtésével megynék

33 Gencsen. = Dunántúl, 1883. dec. 16. 3. p.; Szombathely. = Dunántúl, 1883. dec. 23. 1. p.; Bizalmi feliratok. = Dunántúl, 1884. jan. 13. 3. p.

34 Nagy felhajtás volt a településen Kunc Adolf megjelenésekor, útjára elkísérte Eredics Ferenc is. A helyi szervező a Fehérgyarmaton született Gerlits Sándor pályázat nélkül odakerült ideiglenes tanító volt, aki vélhetően ekkori bátor fellépésével – szemben plébánosával – megalapozta későbbi karrierjét és lett a vármegyei Árvaház főnöke, és általában a helyi liberális gyermekszociális mozgalmak és gondolat harcosa. Életútjáról lásd *Gál József*: Gerlits Sándor. Szombathely, 2014. 15. p.; Választási mozgalmak. = VL, 1884. máj. 29. 2. p.

35 A képviselő-választásokhoz. = VL, 1884. febr. 7. 2. p.

36 Sincerus, 1884. 1. p.

37 A répcelaki evangélikus Radó Kálmán soproni középiskolája után a jogi tanulmányait Eperjesen (ma: Prešov, Szlovákia) fejezte be. Vármegyei pályára lépett, fősolgabíró lett, majd 1869 után képviselő a Deák-párt és a Szabadelvű párt padsoraiban. 1878-ban Széll Kálmán kiválásával ő is szembefordult a kormánypárttal és hangos elégedetlenkedő lett a vármegyében. Többször is felmerült a neve a győri főispánsággal kapcsolatosan, de csak a Rábaszabályozó Társaság vezetéséig jutott mint osztálytanácsos, majd kormánybiztosként. 1882-től Radó „mérges ellenzékiből, mérges kormánypárti lett”, aki szívügyének tekintette a függetlenségek kiszorítását a vármegyéből, vállalva ennek összes ódiáját. Radó Kálmán. = Dunántúl, 1884. máj. 11. 1. p.; Radó Kálmán. = Dunántúl, 1884. máj. 15. 1. p.

javát előmozdítani.”³⁸ Egy pillanatnyi kétséget sem hagyott a téren, hogy a közigazgatást, azok tisztviselőit a pillanatnyi állami (kormányzati) érdek alá kívánja rendelni. Azaz nem szándékozott lehetőséget adni a '48-as szemléletű tisztviselőknek – így gyengítve bázisukat –,³⁹ hogy a továbbiakban részt vegyenek a vármegye közigazgatási egységeinek irányításában, azaz járási főszolgabírák legyenek. Szakított ezzel a zavaros gyakorlattal, ami jellemezte a vármegyét a nagy átalakítás (1870–1871), de főleg a fúzió (1875) óta. A mérsékelt ellenzékét támogató – a kormányt 67-es alapon bíráló – politikai masszából egyértelműen és határozottan kormánypártiakat neveljen. Megkezdődött a vármegye elsősorú írott médiumának kormánypárti lappá való átalakítása (1882), ezáltal is folytatni a harcot a további befolyás kiterjesztésére. Nem véletlenül írta 1884 telén a most már manifest is kormánypárti „Vasmegyei Lapok”, hogy lényegesen visszaszorította Radó Kálmán a függetlenségiéket, a szélbalt.⁴⁰ Az utóbbiak reprezentatív szereplőjét pár-

bajra hívta ki 1883. februárban és komolyan megsebesítette a körmendi képviselőt, ifj. Pázmándy Dénest, akit a vépi Erdődy-kastélyba szállítottak és csak a gyors és szakszerű orvosi beavatkozásnak köszönhetően maradt életbe.⁴¹ A két párt közötti viszony még jobban elmérgesedett. Az ellenzék lapja, a „Dunántúl” hetente írt arról, hogy Radót leváltja a kormányzat, ez azonban inkább csak óhaj maradt. A potenciális jelöltekről is szóltak, pl. Festetich Antal Andorról. Nem mintha tőle sokkal jobbat reméltek volna, de legalább a keménykezű Radó elbukik. Az 1883. decemberi tisztviselő választások előtt ugyanezen remények fűtötték az ellenzékét, azazhogy, ugyanis hatalmi marakodás alakul ki a pozíciók miatt, s ez elvezet Radó bukásához. De csak a szokásos személyes sértődöttség működött, az eredmény pont fordított lett; megerősödött, megszilárdult a vármegyei közigazgatási struktúra személyi állománya. Az 1883 októberében lemondott Széll Ignác alispán helyére – aki azután megkezdte a fővárosban miniszteriális karrierjét, aminek csúcsát bátyja, Kálmán miniszterelnöksége idején érte el, mint belügyi államtitkár – Reiszig Alajos került, a főjegyzői pozíció Károlyi Antalnak, a tisztí ügyészi Nagy Jenőnek jutott. A szereplőknek már csak bizonyítani kellett.

A vármegyei sorok rendezése után következtetett a választásokra történő elő/felkészülés, a tét óriásinak tűnt. Az előzetes benyomások alapján kb. 80 kerületben

38 Magyar Nemzeti Levéltár Vas megyei Levéltára. Vas vármegyei Törvényhatósági Bizottságának Közgyűlési jegyzőkönyvei (továbbiakban: MNL VaML VTB Közgy. jkv.), 1882. július 10. 586/1882.

39 „Férfias elhatározottságom megmásíthatatlan akarat, mindazon ideig, míg főispáni méltóságot viselem, elkövetni mindent Vasmegye hitele, jó híre, széplőtlen neve érdekében. Hivatalos állásomat, erkölcsi reputációm, s a bennem helyezett bizodalom egész súlyát fogom latba vetni, hogy a jogos követelményeknek megfelelő közadmisztráció jótékony-ságában a nyilvános élet minden ágába részesüljünk, hogy a megye minden részében a nyilvános közszolgálat bármelyik ágában is csak olyan egyének álljanak a közügyek élén, kikben meg legyen a szellemi képesség és erkölcsi biztosíték arra, hogy minden tekintetben feladatuk színvonalán álljanak, kik hivatásos működésükben sem barátság, sem rokonság, sem egyéb és mellékes célok és tekintetek ne zsiabbasszanak.” MNL VaML VTB Közgy. jkv., 1882. július 10. 586/1882.

40 A folyosókról. = VL, 1884. febr. 10. 2. p.

41 Országos visszhangot váltott ki az ügy, a „Pesti Napló” egyszerűen azt írta, hogy formális társadalmi háború van a vármegyében a két fél között, ugyanakkor rossz ötletnek tartotta a kihívó Radó Kálmán tettét és magatartását, mert ezek a gesztusok csak olajcseppek a tűzre. A vasmegyei háború. = PN, 1883. febr. 17. 1. p.; Budapest, február 17. = PN, 1883. febr. 18. 1. p. Radó azután be is nyújtotta lemondását, de nem fogadták el. Radó Kálmán. = PH, 1883. márc. 7. 1., 12. p.; Pázmándy Dénes és Radó Kálmán. = PH, 1883. szept. 25. 11. p.

győzhetnek az antiszemiták.⁴² A szélbal is komoly mandátum mennyiségre tehet szert, különösen akkor, ha jól keverik a függetlenségi (perszonáluniós) gondolatokat az antiszemizmus hittételeivel, arról nem is szólva, hogy a harmadik erő a kormánnyal szemben álló mérsékelt ellenzék – a honi liberálisok és konzervatívok sajátos habarékja – mennyire áll bele a mandátumharcba. Állítólag a Generális részéről elhangzott, hogy a vármegye 10 választási kerületéből kettőt lehet „átengedni” az ellenzéknek. Egy meg már korábban elesett, a rumi körzet, amiből Istóczy Győző antiszemita hűbértartókat csírált, a helyi keresztény alsópapság szorgos támogatásával.⁴³ A kormánypárti „Vasme gyei Lapok” információja szerint a kiscelli szintén az ellenzéké lesz (Békássy Gyula), a szentgotthárdiban Helfy Ignác becsülete már kitellett és valószínű bukik, ha indul, korábban is csak 46 szavazattal győzött.⁴⁴ A körmeindiben talán Pázmándy Dénes függetlenségi marad, de ami komoly problémát

jelentett az az, hogy két kerületben is várható a függetlenségek áttörése: a kőszegiben és a szombathelyiben.⁴⁵ Ez borzasztó szcenárióknak tűnt. A helyi, meg nem erősített hírek arról szóltak, hogy nagy a futkosás és kutakodás az új szombathelyi jelölt után, de sem Festetich Antal, sem Ernuszt Kelemen nem vállalta a felkérést.⁴⁶ Az előbbi Vas vármegyei birtokosként (Szeleste) csak később és másutt vállalt mandátumot – 1892-ben Felsőőrött (ma: Oberwart, Ausztria) –, de ekkor valószínű a főispánnal, Radó Kálmánnal való konfliktusa miatt elutasította el a felkérést, meg talán érezte, ha most bukik, akkor politikai karrierjének is leáldozott, a felkérést selyemzsinórnak tarthatta.⁴⁷ Ernuszt Kelemen szintén mérsékelt ellenzéki képviselő hírében állt, aki 1876 óta birtokolta a felsőőri mandátumot. Nyilván nem kívánta a biztost bizonytalanra cserélni, arról nem is szólva, hogy jól ismerték a kortársak fenntartásait a regnáló Tisza-kormánnyal szemben is.⁴⁸ Az, hogy Horváth Boldizsár ilyen kiélezett helyzetben megküzdjön a szombathelyi

- 42 A folyosókról. = VL, 1884. febr. 10. 1. p. Paksy Zoltán könyvében arról írt, hogy az Antiszemita párt vezetősége 55 személyt hagyott jóvá, akik indulnak egy bizonyos választási körzetben, de nyolcan visszaleptek. A gondot és problémát az ilyen kutatókkal az jelenti, hogy csak a manifeszt antiszemitákat kívánja vizsgálni, holott a latens szereplők, képviselőjelöltek száma jóval nagyobb volt, különösen a függetlenségi párt soraiban. Akik nyíltan nem vállalták antiszemizmusukat, de nagyon is számítottak a támogatásukra, mint pl. Vas vármegyében. Azért is meglepő, hogy a vármegyéből csak egy személy jutott be a törvényhozásba, de senki sem gondolhatja komolyan, hogy a többi szomszédos járásban erre nem akadt kereslet és igény. Az ilyen interpretációk megtevésztők a zsidóellenesség valós mértékéről. Paksy Zoltán: Istóczy Győző és a magyar antiszemita mozgalom, 1875–1892. Bp., 2018. 176–178. p. Lásd még *Kubinszky Judit*: Politikai antiszemizmus Magyarországon, 1875–1890. Bp., 1976. 131–162. p.
- 43 Istóczy Győző életútjának szélsőjobboldali interpretációját lásd *Bosnyák Zoltán*: Istóczy Győző, 1842–1915. In: *Új: A magyar fajvédelem úttörői*. Bp., 2000. 39–53. p.
- 44 A választások. = VL, 1881. jún. 26. 1. p.

- 45 Nem véletlenül kapták fel a hírt egyből, hogy Kőszegen Trefort Ágoston vallás és kultuszminiszter fog indulni. Lesz egy kis állami apanázs és meg lesz a kerület, de sajnos hamar kiderült, hogy a miniszter más körzetet választott. Lapunk. = VL, 1884. febr. 17. 1. p. Utóbb azután Széll Kálmánt kérték fel, aki meg is szerezte a mandátumot. „*Őnök 16 évi politikai múltamban látják a garanciát a jövőre nézve; ez mindenesetre nagy kitüntetés és nagy elégtétel 16 évi munkásságomért. – mondta állítólag a volt pénzügyminiszter. Ha önök helyeslik múltamat, az irányt, melyben eddig haladtam, ha önök helyeslik azon elvet, mely a közérdeknek alárendel minden egyéb érdeket, ha önök ebben garanciát látnak a jövőre nézve, akkor szívesen ígérem, hogy ez irányban fogok tovább is működni, ez után fogok tovább is haladni.*” Széll Kálmán a küldöttséghez. = PN, 1884. márc. 24. 1. p. Széll korábban, 1881-ben Szentgotthárdon kapott ki Helfytől. A választások. = VL, 1881. jún. 26. 1. p.
- 46 Képviselőjelölt. = Dunántúl, 1884. jan. 27. 1. p.
- 47 Radó Kálmán. = Dunántúl, 1884. máj. 11. 1. p.
- 48 Balogh Gyula et al.: Vasvármegye. Bp., 1898. 246–247. p. (Magyarország vármegyéi és városai; 3.)

mandátumért az elképzelhetetlennek tűnt, nemcsak mérsékelt ellenzéki mivolta – ez lehetett a legkisebb probléma –, és doktriner liberalizmusa miatt, hanem választási anti-barrikádhős attitűdje végett is. A helyi szabadelvű párt pedig minden jóakarat mellett nem látott magába oly erőt, hogy biztosan tudná a mandátumot szállítani számára. A szabadelvű párt megyei vezetőjét, Ambrózy Lajost még az ellenzék is gyengének ítélte,⁴⁹ helyi vezérek: Eredics Ferenc és Bárdossy István kevésnek bizonyultak. Tudták a választói akaratképzés alakításában más eszközökkel kell élni városokban és mással vidéken, mindeközben még a pártrendszer is átrendeződött.⁵⁰ Ráadásul, ha Szombathely elesik, akkor ez hatással lesz a közelgő városi választásokra is, aminek az időpontját nem véletlenül halasztották el 1885-re és olyan húrokat pengettek – pl. a törvényhatósági jog megszerzése –, amely édesnek és kívánatosnak hangzott a városi szavazóknak.⁵¹

Az új jelölt, Kunc Adolf megtalálása már fél sikernek tűnt, pedig a függetlenségek – érezvén, hogy a közhangulat mellettük van⁵² – nehézlovasukat Pázmándy Dénes ve-

tették be, aki két cikluson keresztül birtokolta a körmendi mandátumot. 1884 februárjában azonban az előbbieket tudtával és a Szombathelyen lévő függetlenségek támogatásával úgy döntött, beveszi a vármegyeszékhelyt.⁵³ A faltörő kos „menetelését” eddig párbajjal sem tudta megakadályozni a főispán, így a „jövevény” feltartóztatása a modern város legfőbb kommunikációs instrumentumára a kormánypárti sajtóra várt.⁵⁴ Ki is vette a részét e küzdelemből, elsősorban Pázmándy antiszemitizmusát állította középpontba,⁵⁵ tudva, hogy a választópolgárok jelentős része zsidó vallású a vármegyeszékhelyen. Arról nem is beszélve, hogy amikor a függetlenségi jelölt programként önmagát jelentette be, próbálták neveltségessé, komikussá tenni. Lévé ez csak a nagy emberek privilégiuma, pl. Deák Ferencé, vagy miként említettem Széll Kálmáné.

49 Pártgyűlés. = Dunántúl, 1884. febr. 3. 1. p. A szabadelvű párt gyűlése. = VL, 1884. febr. 4. 2. p.

50 A közjogi megosztottság mellett beléptek az ideológus, társadalmi problémákra fókuszáló erők. *Rudai Rezső*: Adalék a magyar képviselőház szociológiájához, 1887–1931. = Társadalomtudomány, 1933. 3–4. sz. 215. p.

51 Az ellenzék országos veresége miatt azután még hevesebben támadta a polgármestert és a városi vezetést. Városi választások. = VL, 1884. aug. 14. 1. p.; Ki kell? = VL, 1884. aug. 10. 1. p. Lásd erről *Katona Attila*: Fordulat a várospolitikában Szombathelyen, 1885-ben. 1. rész. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2006. 1. sz. 49–59. p.

52 Ezt onnét is érezhették, hogy a vármegyei decemberi pótválasztáson két jelöltjük is kikapott Szombathelyen, de meg voltak győződve róla, hogy mindezt a szavazóbizottság manipulációjának eredménye, akiknek tagjai a szabadelvű párt városi erős emberei. Megyei választások. = Dunántúl, 1883. dec. 30. 1. p.

53 A helyi függetlenségi pártot Weghofer Titusz vezette. Éljen Pázmándy Dénes! = Dunántúl, 1884. márc. 6. 1. p. Jöjjen a helyébe jobb, hirdették a függetlenségek. A nemzet sorsa magától a választópolgárok többségétől függ. „*Jelentsétek ki határozotlan, hogy nem akarunk a mostani úton járni. Az önálló, független Magyarországra van szükségünk...*” Készüljünk. = Dunántúl, 1884. jan. 27. 1. p.; „*Ma már az örvény szélén állunk.*” Győry Elek: Magyarország polgáraihoz! = Dunántúl, 1884. jan. 31. 1. p.

54 A „Vas megyei Lapok” 1882-ben közölt olvasóival, hogy a lap jellege megváltozott a politikai és vegyes tartalmú lap a Szabadelvű párt közlönyévé vált és hogy nem bízták a véletlenre egyszerre egy ellenőrző bizottságot is létrehozni, amely kontrollálta a lap kívánatos politikai irányát. 1882. január 17-én létrehozott bizottság tagjai: Éhen Gyula, Károlyi Antal, Kunc Adolf, Eredics Ferenc. Vasvármegyei Közönségéhez! = VL, 1882. febr. 2. 1. p.

55 Pázmándy antiszemitizmusa, e téren hosszú és bonyolult magyarázkodásra kényszerült nem csak a függetlenségi lap szerkesztősége, de maga Pázmándy Dénes is. A szavazók megnyerése mindenél fontosabbnak tűnt. A függetlenségi párt és a zsidók kapcsolata mindig sajtáságosan alakult, tudniillik az 1882. évi helyi zavargások után is sokan kitarítottak az izraeliták közül a függetlenségi gondolat mellett. A függetlenségi párt és a zsidók. = VL, 1884. jún. 1. 1. p.

Horváth Boldizsár elutasító levele tehát akkor – február 20–21-én – látott napvilágot, amikor már tárgyalannak tűnt a kérdés. Nem ő lesz a kormánypárt vasi koriferiusainak az embere. Ellenkező esetben ilyen küzdelemben kellett volna beszállnia, hol zászlóhordozóként, hol első sorban harcoló csataménként, amihez nyilván párosult volna a szenvedélyektől túlfűtött pártlapok publicisztikai sara is. Ha valami távol állt lelki alkatától, moráljától, és ami ennél is fontosabb liberális nemzetfelfogásától az pontosan ez, a mindent elvakító megosztottság, a párt-szenvedély. Ezt próbálta nyomatékosítani levelében is. A képviselői felfogása nagyon is világos, gyakran hangsúlyozta a szabad mandátum gondolatát, ahol az érett, racionális szavazók meghallgatják a nagypolitikai kérdésekben az álláspontját és vagy elfogadják, vagy nem. Mindenféle érzelmi hangulatkelést elutasított, legyen az, akár demokrata ízű, amit demagógiának nevezett, akár ökonervatív változatú. Az 1881. évi választásokon egyszerre nyújtotta át pártja (hívei) nevében külön füzetben⁵⁶ képviselői beszámolóját és további politikai reform elképzelését – felsőházi, közigazgatás reform, valamint az ipartörvény átalakítása –, most 1884-ben már nem született ilyen dokumentum a helyiek számára.

Ezzel a februári levéllel ki is vonta személyét a további eldurvuló sajtópolemia lehetséges célpontjai közül. A „Dunántúl” tett egy-két vitatható megállapítást utóbb is (áprilisban) róla, de nem furdatták meg a sárban.⁵⁷ Ezzel szemben a „Vasmegeyi La-

pok” egy olyan vezércikkkel köszönt el tőle, ami történelmi távlatban rajzolta fel politikai pályáját és vállalható büszkeségforrásként tekintettek rá. Ez által széppé és nem véglegessé tették a búcsút.

„A történet nagy alakjai minél távolabb kerülnek tőlünk, szemünk annál jobban képesek meglátni az alak nagyságát. Régi igazság, amit mi is mindennap jobban értünk nagyjainkkal szemben.... Horvát Boldizsár, az egykori igazságügyminiszter, a szombathelyi képviselő, a híres Quid tunc? ékeszszóló menydörgője.⁵⁸... A bírálóiban nyilatkozó mély bölcsességgel csak a bátorság vetekedhetett, hogy ezt egy egyszerű ügyvéd elmerte mondani. És e beszéd az egyszerű ügyvédet a legelső államférfiak közé emelte, kinek szava napirendre hozta a kiegyezést, mely azután tényé vált. Azóta nagyon sok óhaj-tása beteljesült. A szabadság oly otthonos lett nálunk, mint a családban a nő. És gazdag is a gyermekáldás, természetesen a rendes következményekkel: sok gyermek, sok gond. Nemzeti kormány, szakadatlan parlamenti kormányzás a városok, utak, kereskedés, sat.; óriási növekedése; Magyarországnak Európában elfoglalt állása, mit sem el nem fődhet, sem el nem homályosítja az osztrákkal való kötelék; a viszony uralkodó házunkkal, amit tizenhét év alatt nem zavart semmi viszály, semmi kétség, semmi bizalmatlanság. Ki hitte volna ezt tizenhét év előtt?

Változnak az idők; ... Ő nem változott. Doktrínerek neveztek el, az ma is csodálták szerénységét, bátorságát is ki nyílt és barát-ságos volt mindenki iránt, csak saját hírneve hozta néha zavarba; bámulták liberalizmusát, és ma is – ma nem akarják megérteni

56 Horváth Boldizsár Beszámoló és programbeszéde a szombathelyi választókerület választói előtt. 1881. évi június 19-én. Kiadja Horváth-Párt végrehajtó Bizottsága. Szombathely, 1881. (továbbiakban: Horváth, 1881.) 32 p.

57 Vízet prédikál és bort iszik, de mindig ilyen volt, írták róla és egy-két lépésének háttérmotívumáról is szóltak. Horvát Boldizsár Temesvárott. = Dunántúl, 1884. ápr. 20. 1. p.

58 Horváth legendás beszéde, 1866. december 1-jén hangzott el és valóban nagy hatású lett, mindenki tudta a következő kabinetben helyet kell kapnia. Még Beust miniszterelnök is elismerően nyilatkozott róla. A körülményeit lásd Horváth, 2021. 57–63. p.

sem. ... Horvátot még az a sok csapás sem változtatta meg, mi érte. ... Csak miniszteri tárcáját nem sajnálja. Miniszterségének idejét Horvát soha sem fogja élete örömei közé számítani. ... Azonfelül Horvát képes volt három miniszter helyett, sőt az egész minisztertanács helyett dolgozni, de képtelen volt elviselni a vélemény-különbségeket, nem tudott a körülményekkel úgy számolni, amint ezt a kormányzat, a gyakorlati együttműködés lehetősége elengedhetlenné teszik mindig és mindenütt. Így azután szenvedett az ellenségtől, szenvedett a jó barátától, amint ez különben minden ideálistával megtörténik, mihelyt ideálját a mindennapi élet zajába is magával akarja hordani. ... Pedig Horvát nem csak mint politikus volt idealista, hanem mint ember is, és különösen mint jóbarát. ... Egyetlen hibája volt: nem tudott érélyes lenni, és hogy emiatt letette miniszteri tárcáját. De idealizmusa, doktrinersége nem fog változni soha. Igaz, hogy ez is a legnagyobb dicsősége.”⁵⁹ Jellemző, hogy a helyi lap csak leköszölte, a konkrétan meg nem nevezett fővárosi német nyelvű újságból vett összegző írást. Horváth Boldizsár politikai küldetése még nem ért véget, de nagyon is kiszámítható pályán haladt tovább.

Az egykori igazságügyminiszter azután sokak meglepetésére március végén Temesvár felé fordult. Betegség ide, betegség oda vállalta az újabb megméretést, de itt már a mandátum biztos birtoklásának a tudata vezérelte. A temesvári jelöltséget elfogadta, bár biztosan tudott a háttérben zajló bonyolult politikai játszmákról, annál is inkább, mert erről írtak a korabeli országos napilapok. Független, de a mérsékelt ellenzékhez közelálló képviselőként néha komoly kritikákat fogalmazott meg a regnáló Tisza-kormányzattal szemben, most pont egy ilyen szereplő szükségeltetett a kormánypártnak a magyar Manchesterben. Meg is kapta

az erős hátszelet, ugyanis vesztesre állt abban a körzetben is a szabadelvűség ügye, mármint kormánypárti változatban. Kerestek gyorsan egy olyan jelöltet, akinek programja ott elfogadható, politikai és társadalmi értelemben nem veszélyes, és nagy eséllyel mögé áll a város és környékének szavazóközönsége, intelligenciája. Így sem a szélbal, sem az Apponyi-párt embereinek nem teremhet babér. Az utóbbi egyszerűbb esetnek tűnt, mert a pártközpont kérésére nem léptettek fel ellene jelöltet.⁶⁰

A szombathelyi mandátumtól való visszalépés után 1 hónappal egy temesvári küldöttség kereste fel Budapesten és felkérte az hajdani igazságügyminisztert a jelöltség elfogadására. A felkérést elfogadta, de kihangsúlyozta liberális elkötelezettségét.⁶¹ A korabeli vidéki tudósító arról írt, hogy ezzel az ottani ügy váratlanul gyors befejezést nyert, de csak a fegyverszünet kötött meg, mert a mélyben ugyanazok a feszítő erők húzódtak meg, mint Szombathelyen, aminek ereje kétségtelen nagyobbak látszott és természetesen nemzetiségi szempontból is fragmentálódott.⁶²

60 A helybeli mérsékelt ellenzéki párt elnöksége Apponyi kérésére döntött úgy, hogy nem állítanak ellenjelöltet. Temesvár. = PN, 1884. márc. 31. 1. p.

61 A temesvári választók küldöttségét Kostyál Antal az ügyvédi kamarai elnöke vezette. A temesvári küldöttség. = PN, 1884. márc. 20. 1. p. Horváth március 26-án táviratozott, hogy elfogadja a felkérést. Temesvár. = PN, 1884. márc. 31. 4. p.

62 Úgy tűnik a liberálisnak mondott kormánypárt vesztesre állt a választások kezdetén és csak abban jeleskedtek, amiben igazán jónak számítottak, a trollkodásban, mások akadályoztatásában. Így megragadtak minden alkalmat a gyanúsításra, a megfélemlítésre, megfenyegettek mindenkit, aki az ellenzék mellett akart fellépni. Osztogatták jelzőiket; ultramontán, demagóg stb. Temesvárról. = PN, 1884. márc. 31. 1. p. A kormánynak két, bevethető tartalék embere élt a fővárosban: Horváth Boldizsár és Fejérváry Géza. A függetlenségiék előbb Zichyben, majd Sztáray Antal gróf nagybirtokosban gondolkodtak. Utóbb Horváth mellé álltak, mert tudták róla, hogy kormányellenes, de liberális. A kerületben. = PN, 1884. márc. 24. 1. p.

59 Emlékezés Horvátra. = VL, 1884. márc. 9. 1. p.

„Ha ők meg vannak elégedve jó, nekünk nincs ellene kifogásunk, mert a temesvári ellenzék nem tartja Horváth Boldizsárt a kormány, hanem egyedül az igazi liberalizmus apostolának, s mint ilyen előtt szívesen és őszintén meghajol...”⁶³ – írta a helyi közhangulatról a vidéki tudósító.

Ilyen előzmények után vállalkozott Horváth Boldizsár programjának ismertetésére április 15-én. Beszéde szép summázata volt az 1840-es évek liberalizmusának, amelyben egyszerre szólt annak eredményeiről és félbemaradt alkotásairól, aminek befejezése legfőbb célja, amit beteljesíteni kíván. A korabeli sajtó nem is tartotta ezt kortesbeszédnek, hanem igazi szónoklatnak Élő, nagymesterének a „nemes idealista, a nagylelkű veterán” számított. Valóban, inkább elveket fogalmazott meg és most sem állt elő konkrét, pontokba foglalt politikai elképzeléssel.⁶⁴ Beszédét az izmosodó középosztálynak és az intelligenciának szánta, hogy ne tévedjen rossz útra, felvilágosult örökségét ne veszítse el. Válságos időkben fontosak a figyelmeztetések vélte, mert iránytűt jelentenek az alakuló, formálódó társadalomnak.⁶⁵ Nem véletlenül közölte le szinte teljes terjedelemben a „Pesti Hírlap” a gondolatait.⁶⁶

A volt igazságügyminiszter azzal kezdte, hogy neki a Bibliája, a fundamentuma: 1848 – nyilván ezzel üzent a szélbalosoknak –, a magyar politikai és polgári szabadság magna chartája. „E nagy törvényhozás volt az, amely a régi Magyarországot helyett egy új Magyarországnak rakta le alapjait. ... Szerintem minden intézmény, minden lépés, amely ez irányban előbbre visz

bennünket, a haladás jellegével bír; ellenben mindaz, ami ellentétes irányba terelhetné a nemzet fejlődését, a visszaesés, a süllyedés bélyegét viselné homlokán, amit a politikai szótár reakciónak nevez.”⁶⁷ Az 1840-es években a liberalizmus meghódította Magyarországot független attól, hogy sokan áskálódtak ellene, az ókonzervatívok, de kivédte március pesti túzásait is, hogy megteremtse a *pragmatica sanctio* keretei között az ország függetlenségét és önállóságát, a parlamentarizmust, a felelős végrehajtó hatalmat, a föld és művelőinek felszabadítását. A liberalizmus vezérszerepére ma is szükség van, a konzervativizmusnak csak akkor „lesz létjoga és hivatása, ha már a liberalizmus befejezte legfőbb alkotásait.”⁶⁸ Konkrét névének említése nélkül utalt a Senynyey Pál szerepére, nem titkolván, hogy a reformok befejezése után lehetséges csak egy konzervatív–liberális kormányzati váltórendszer beindítása az országban.⁶⁹ Ezzel a szövegrésszel a mérsékelt ellenzék híveinek, az Apponyi-pártiaknak üzent: lesz még jövő.

1867 nagy értelmét az államszövetség megteremtésében látta, ahol a két fél egymást erősítve tud a nemzetközi téren szerepelni. „Az egységes magyar állam oly feltétel, oly cél, – úgy mond, – amelyet semmi körülmények között fel nem adhatunk.”⁷⁰ – hirdette, ezen gondolata nagyon is találkozott a jelenlévők akarásával, és a nemzeti-

63 Temesvárról. = PN, 1884. márc. 1. p.

64 Horvát Boldizsár Temesváron. = PH, 1884. ápr. 16. 1. p.

65 Horvát Boldizsár Temesváron. = PH, 1884. ápr. 16. 1–2. p.

66 A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 9–11. p.

67 A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 9. p.

68 Utalt Sennyei Pál báró 1875. január 29-én elmondott képviselőházi beszédére. A szöveget lásd: A magyar polgári pártok programjai, 1867–1918. Összeáll., s. a. r. Mérei Gyula. Bp., 1971. 72–85. p.; A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 9. p.

69 Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Bp., 1999. 51–52. p.

70 A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 9. p.

ségi törvény sem ütött ezen semmiféle rést, mert egy föderalista állam képtelen lenne fennmaradni. Az első külső nyomásra özszeomlana.⁷¹ Az egységes, erőteljes állam, részben történelmi okoknál fogva magyar, részben meg azért, mert államalkotók és sikeres államvédők, fenntartó voltak, anélkül, hogy más fajokat elnyomtak volna, ezáltal is szolgálva a nyugati kultúrát. Egyet kérünk – hangoztatta – mindenki tartsa be a magyar állam eszméjét. Rámutatott arra a lendületes fejlődésre, amelynek gőzmozdonya, lüktető ereje a főváros, a vasúti hálózat kiépítésére, a közoktatás, a közművelődés sikerére, amely lelkesen szolgálja a magyarosodást, „sok tekintetben már az új Magyarország derült képe mosolyog felénk.”⁷² Szólt az idegesítő és súlyos mulasztásokról is. „A jog és a birtokviszonyok egy része, aminő példának o[káért] a vízi-, halászati és italmérségi jog, – még mindig a feudalizmus százados bilincseiben nyög. A vallási egyenjogúság csak elvben van meg, de gyakorlati következményei nagy részben még hiányzanak. ... Közigazgatásunk gyökeres reformja azon irányban, hogy ne csak a napi követelményeket elégítse ki, hanem egyúttal a magyar állameszmének is védvára legyen, még mindig nem került napirendre. Sőt még a törvényhozás reformjai s a jövő méhében nyugszik; felsőházunk e kiáltó anachronizmus, még ma is feudális szervezetében áll fenn.”⁷³ Az utóbbira részletesen is kitért, hangoztatva az ügyet még az 1830-as években maga Deák Ferenc vetette fel és felháborító, hogy még mindig itt tartunk, az arisztokráciának van/volt történelmi szerepe, de a születési előjogok ideje lejárt, és akik más országnak is az állampolgárai,

azoknak nincs keresnivalója a magyar törvényhozásban (indigénák).

Az igazi bajok okát mégis a közszellem süllyedésében látta, az antiszemita mozgalom felvirágzásában. Döbbenettel érzékelte az egyenlőtlenségi mozgalmak virulenciáit, „aki a szabadság közösségét mástól megtagadja, s ma szenvedélyekkel köt frigyot, hazug ígéretekkel kenyeret le a tudatlanságot, és szennyest hivatását a jó hír és név, a jog és tekintély megtámadásában keresi. Ez a demagógia, uraim, amelynél nincs nagyobb és veszélyesebb ellensége a demokráciának. Hanem értem azon nemes demokráciát, amely nem követel többet, mint azt, hogy az egyén értékének meghatározásánál a döntő súlyt ne a születés, hanem a személyes érdem adja meg; azon demokráciát értem, amelyet én az intelligencia arisztokráciájának nevezek.”⁷⁴

A demokrácia piciny szigetként értelmezte az igazságszolgáltatás rendszerét, amelynek megalapozásában neki is természetesen megadatott a szerepe: „... igazságügyi szervezetünk képezi azon egyetlen egy tért, amelyen a demokratikus elvek teljes és feltétlen érvényre emelkedtek; a közélet minden egyéb mezején a demokrácia kisebb nagyobb mérvben háttérbe szorult, a társadalomban pedig újra ébredező előítéletekkel küzd s közel van ahhoz, hogy innentől a túrt vallások hajdani szerepére süllyedjen alá. Itt van a baj kútforrása uraim. Ezt kell elzárni, s a baj orvosolva lesz.”⁷⁵ Ismét helyre kell állítani a nagy és nemes eszmék kultuszát, és kirángatni az apátia mocsarából a társadalmat, erre vállalkozik ő és bízik benne hiteles zászlóhordozója lesz a nagy ügynek. Fel kell ébreszteni a polgári elem politikai hivatását, súlyát, öntudatát, „erkölcsi és anyagi erejét, az ipar és kereskedelmi érdekek előmozdítása által, s politikai

71 Ugyanezeket az érveket sorakoztatta fel 1881. évi szombathelyi programbeszédében is. Horváth, 1881. 13–15. p.

72 A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 10. p.

73 Uo.

74 Uo.

75 Uo.

befolyásának fokozatosan minél tágabb tért nyitni. Ha ez álmodom teljesülne; ha azon emelkedett polgári szellem, amelyet e város falai között találtam, felriasztaná ország-szerte a polgári elem politikai öntudatát; ha a gentry és a polgári osztály szerencsés egyesülése által létre jönne honunkban is egy oly erőteljes középosztály, amely Angol- és Franciaország nagyságának, gazdagságának és hatalmának alapját képezi: akkor a liberalizmus és a demokrácia diadala többé nem lenne kétes, s akkor elmondhatnánk, hogy méltó utódai voltunk nagy elődeinknek s hogy azon mű, amelynek alapjait a 40-es évek nagy szellemei vetették meg, a befejezéshez közel áll.”⁷⁶ Nem kétséges, hogy ez a gondolatmenet, politikai vízió az 1840-es évek világát tükrözte, a közös cselekvés illúzióját, de az 1880-as évekre ez már csak álommá nemesedhetett, mert nem kapcsolódott hozzá konkrét politikai elképzelések sorozata és hiányzott az az erős mag, aki ennek a szellemében ezt végre is tudja hajtani. „Az én liberalizmusom – úgymond – nem csap át a radikalizmus terére; én fokozatos, de biztos haladás híve vagyok; elöttem az állam érdekei a mérvadók; tiszteletben tartom a történelmi jogot mindaddig, amíg az az állam érdekeivel ellentétbe nem jön.”⁷⁷ Ez világos esszenciája a képviselőjelölt világgépének. A Bega-parti négyenelvtű városban örömujjongással fogadták beszédét, amit Horváth németül is elmondott, míg Opris Péter távírdai igazgató a „hazafias románok” nevében románul interpretált.

Nem véletlenül nevezték a kortársak az egyik legkiválóbb szónoknak, hatása akkor és ott sem maradt el,⁷⁸ sőt országos sajtó-

tóvisszhangja is lett a beszédnek⁷⁹ egyben azt mutatta, hogy a nemes, emelkedett hangú politikai szónoklatokra mindig van igény a választóközönség körében, még akkor is, ha a dicstelen utódok cselekedetei és mindennapjai más pályán mozognak.

Már az 1880-as években komoly bírálatok fogalmazódtak meg a magyar parlamentben ülő képviselőkkel szemben, hogy csak hallgatnak és szavaznak. Ráadásul a 3 évente zajló kiválasztásuk, a mandátumosztogatás is folyton kritika tárgyát képezte, felkészültségük, politikai–szakmai tudásuk szerényebb és szerepfelfogásuk is megváltozott. Hol lokális, hol önző pártérdekeket jelenítettek meg. Horváth a szabad képviselői mandátum híveként azt hangsúlyozta, hogy a jelöltnek világos politikai értékrendbe, világgépbe kell csomagolnia mondanóját, programját, amit képviselni kíván, és aminek szellemében majd dönt és cselekszik. Az érett választóközösségnek, ha kell, akkor megválasztják, ha nem, hát nem. Bár látta, de nem kívánta azt a mintát követni, ami egyre jobban elterjedt, ahol a választók és jelölt érdekközössége alakul ki, ahol az alku eredményeként lobbistává válik a képviselő és sikerét is ezen mérik. Egy ilyen konstrukció kétségtelenül működőképes, csak éppen a nagy távlatokat szem előtt téveszti. Számára 1884-ben megadatott, hogy Szombathelyen a kormánypárt győzelemi kényszere miatt kellett elbúcsúznia mandátumától, mert az ilyen típusú szerepfelfogással nem lehet sikere, helyére egy szélesebb frontvonalat megmozdítani tudó

76 Uo.

77 Uo.

78 A liberalizmus és hivatása Magyarországon. = PH, 1884. ápr. 16. 11. p.

79 A liberális sajtó természetesen égi manaként fogadta a beszédet. Választók és parlament. = PH, 1884. ápr. 21. 1. p. A keresztények inkább idegesítően, mérgesen gondoltak a zárgondnok szavaira. Bécsi lapértesülés szerint e beszédnek is szerepe lehetett abban, hogy elköszönt az Esterházy uradalomtól. Horvát Boldizsár. = PH, 1884. ápr. 23. 6. p.

szerzetes–tanár került.⁸⁰ A sors különös játéka révén ugyanakkor az ország egy másik pontján, pont a független, doktriner liberalizmusával, szép szónoklatával – és természetesen a helyi kortesfalkák segítségével – még szélesebb támogatói kört tudott maga mögé állítani; megnyerni, legalábbis pillanatnyilag. A törvényhozásban Kunc Adolf hosszan és mélyen hallgatott és szavazott, de Horváth Boldizsár gondolatai iránt az érdeklődés továbbra is megmaradt. „Újat bajos mondani, – írta róla a kedvecslapja egy törvénytervezet agyonbeszélése után – csak egy–egy kimagasló egyéniség, például Horváth Boldizsár, ha csakugyan felszólal, veheti igénybe még huzamosabb

időre a ház közérdeklődését.”⁸¹ Mindig úgy tekintettek rá, mint egy szép eszme megkövült jelenére. Ilyen értelemben is ellenpontja a korabeli valóságnak, de sokan értékelték e különös kincset, talán ezért újrázhatott 3 évvel később is a Bega-partján. 1884 utáni képviselősege mindenkinek a mit szerettünk volna és a mivé lettünket juttatta eszébe. „*Mintha Horváth Boldizsárral, ha csak egy napra, vagy csak néhány órára is, de visszatért volna ama kor, midőn az alkotmányosság szűz földjéből még a reformok hatalmas kalászhai nőttek, s amikor a kormánypárt még együtt versenyzett az ellenzékkel, az ideálok megvalósításában! – olyan volt a képviselőház mai vitája.*”⁸²

80 A vasi megyeszékhelyen júniusban ítéletet hirdettek, 304 szavazattal győzött a kormánypárt (Kunc Adolf 1418, Pázmándy 1114). Választások. = VL, 1884. jún. 15. 1. p. Igaz, a mérsékelt ellenzék is beállt az utolsó pillanatban a kormánypártiak mögé. A mérsékelt ellenzék is megmozdult. = VL, 1884. máj. 29. 1. p. A győztes azután békejobbot nyújtott a 3 hónapos kortescsata lezárása után a függetlenségieknek. Kunc Adolf képviselőnk. = VL, 1884. jún. 15. 1. p.

81 A képviselőházból = Fővárosi Lapok, 1886. márc. 12. 514. p.

82 A képviselőházból. = PN, 1888. dec. 2. 1. p.